

Natural born killers 2.0.

Augustus 2012.

Het ganse land schreeuwt moord en brand wanneer Michelle Martin onder voorwaarden vrijkomt. De federale politie moet versterking bieden om de menigte aan de poorten van het klooster van Malonne in bedwang te houden. En wanneer de echtgenote van de meest gehate burger van het land enkele maanden later beslist om een kappersbezoek te brengen aan de kust, is het hek volledig van de dam. Iedereen lijkt het er over eens te zijn: zo'n mens moet zwaar gestraft worden. Louter en alleen omdat ze het verdient. Oog om oog, tand om tand.

Klinkt allemaal vrij aannemelijk, maar klopt het wel? Verdienen criminelen wel degelijk hun straf? Zijn ze volledig verantwoordelijk voor hun gedrag? Kortom: bestaat er zoiets als 'de vrije wil'?

Wat Als?

Met deze vragen in zijn achterhoofd begon Arne De Jaegere, student Rechten aan de KU Leuven, in februari 2014 te werken aan zijn masterproef. Hij stak zijn neus op bij rechters, parketmagistraten, politici, professoren, filosofen, advocaten en gerechtspsychiaters en merkte al snel op dat er gevoelige snaren werden geraakt.

Het leek wel alsof de student even in een opname van 'Wat Als?' terecht was gekomen. Ja, misschien brengt deze masterproef de fel geprezen programmamakers wel op ideeën? 'Wat als de vrije wil niet bestaat', waarom niet? Oké, de titel klinkt misschien niet zo sexy als 'Wat als servetten niet bestonden?' of 'Wat als iedereen sprak als een Marokkaan?', maar what's in a name? Beeld u de sketch even in: Bruno Vandenbroucke en Charlotte Vandermeersch die met een kalasjnikov een wegrestaurant binnenlopen en iedereen koelbloedig afknallen. Wanneer de arm der wet hen vervolgens in de boeien slaat, vertellen ze hen doodleuk dat ze er helemaal niets aan konden doen. Slechte jeugd, slechte genen, je weet wel. Waarop een goede kijker het schuldgevoel meteen ziet opflakkeren in de ogen van de agenten met de onmiddellijke vrijlating van de criminelen tot gevolg. Laatste scène: een politicommissaris belt aan bij Bruno en Charlotte thuis en overhandigt hen een imposante bos bloemen met daaraan zo'n kartonnen kaartje. 'Sorry'. Quentin Tarantino's *Natural Born Killers 2.0*.

Johannes Calvijn

Dat het 'vrije wil-debat' niet alleen filmmakers, maar ook wetenschappers intrigeert, is duidelijk. Tik maar eens 'de vrije wil' in op Google. Je zal merken dat er al snel wordt gesproken over 'neurologisch calvinisme'.

Ja, inderdaad: calvinisme. Je weet wel, die leer genoemd naar protestant Johannes Calvijn, de reformator die het had over predestinatie en determinisme. Moeilijke termen, maar simpel

gezegd: ‘alles ligt vast, alles wordt op voorhand bepaald’. Plak daar nu nog eens het woord ‘neurologisch’ voor en je weet al snel waarover het gaat: onze hersenen bepalen alles en wij, die denken dat we alles zelf beslissen en kiezen, zijn eigenlijk dwaze slaven van ons eigen verstand. “Wij zijn ons brein”, Dick Swaab schreeuwde het in 2011 met zijn bestseller al van de daken.

Eén ding is zeker: al snel wordt duidelijk dat mensen veel minder vrij zijn dan ze zelf (willen) denken. Hoe werken onze hersenen? Hoe maken we eigenlijk écht keuzes? Zijn er bepaalde prikkels die rechtstreeks aanleiding geven tot gedrag? Bestaat er zoiets als een ‘moordenaarsgen’? In welke mate spelen opvoeding en omgeving een rol? Sociologen, neurologen, criminologen, filosofen, biologen, politicologen, ze hebben allemaal wel al eens hun zegje gedaan in dit rijke debat.

Wat Dan?

Help? Klinkt dit alles niet zeer apocalyptisch in de oren? Hoe kunnen we al deze “wetenschappelijke inzichten” verzoenen met ons schuldstrafrecht? Voor de leken onder ons, even ‘strafrecht voor dummies’ in enkele regels.

Het Belgisch strafrecht gaat ervan uit dat mensen vrij zijn om hun gedrag te kiezen. Je kiest dus om ‘slecht’ te handelen en bent dus volledig verantwoordelijk voor je gedrag. Het is dus volstrekt normaal dat je hiervoor gestraft wordt, want je verdient het. Maar als nu zou blijken dat mensen net niet vrij zijn, wat dan? Laat daar nu net geen film over bestaan.

Er is echter genoeg stof tot nadenken. Moeten we alle gevangenisdeuren nu zomaar openzetten? Schadevergoedingen betalen aan criminelen die werden opgesloten? En iedereen maar een beetje laten moorden, verkrachten en stelen? Dure woorden als de ‘deresponsabilisering van het individu’ passeren de revue. Bye bye Society.

Tijd voor Copernicus

Net dan, op het moment dat alles voor goed verloren lijkt, komen er theorieën op de proppen die het strafrecht doen herrijzen als een feniks uit zijn as. Oké, straffen om te straffen is écht niet meer van deze tijd. Galen Strawson, één van de autoriteiten in dit vakgebied durft het zelf zo te stellen: ‘Mensen straffen of belonen voor hun daden omdat ze het verdienen is even rechtvaardig als ze straffen of belonen voor de (natuurlijke) kleur van hun haar of de natuurlijke vorm van hun gezicht’.

Maar om dan meteen het einde der (rechts)tijden te moeten aankondigen is net weer een stap te ver. Al snel blijkt dat het ook anders kan, dat enkele simpele ingrepen al veel teweeg kunnen brengen. Maar dan moeten de betogers aan het klooster van Malonne ook gaan beseffen dat Martin misschien ook maar het slachtoffer is van haar eigen tekortschietende geest. En laat nu net dat het probleem zijn van onze tijd.